

הכנס המדעי ה-15
מחקר, עיון ויצירה באורנים – תשע"ד

התמודדות בשטח החינוך; ילדים ובני נוער

יו"ר: דינה לרון

מה סיפרה לכם הגננת? גננות מתמודדות עם סיפורי תורה מורכבים**What did the teacher say today? State-religious kindergarten teachers deal with complex Torah stories**

ההרצאה תעסוק בדרך בה מספרות גננות בחינוך הממלכתי-דתי (חמ"ד) את סיפורי התורה בגן הילדים ובבחינת הסיטואציות הללו כמקרי מבחן למורכבותה של החברה הציונית-דתית.

הסיטואציה בה מספרת הגננת לילדי הגן את סיפורי התורה היא צומת המנקז מגוון רחב של דילמות ומשמעויות. לסיפור התורה בגן יש היבטים שונים: במישור הסוציולוגי והחברתי, כהזדמנות למפגש הדדי בין הילדים ולמפגש שלהם עם הגננת; במישור התרבותי-חינוכי כמעשה של סוציאליזציה והנחלת ערכי תרבות; היבטים דתיים והלכתיים בהיות הסיפור בסיס לקיום מצוות תלמוד תורה והזדמנות לעיסוק בערכי האמונה והמסורת; היבטים הרמנויטיים בהיותו מעשה של תיווך סיפורי התורה לילדים השומעים אותם לראשונה בחייהם; לסיפורי המשפחה יש היבטים ייחודיים בכך שהם עוסקים ביחסי אנוש מורכבים בהקשר משפחתי ולאומי.

בפעילות החינוכית בגן הילדים מייצגות הגננות בעיני הילדים בין השאר את הממסד הדתי והחינוכי. באמצעות הילדים פוגשים לראשונה בחייהם את הרובד התרבותי שמחוץ למשפחתם. כאן הם נחשפים לראשונה לתחומי דעת ותרבות שונים, וזאת – דווקא מול זהות מורכבת כפי שיתואר.

החינוך הממ"ד הוא חלק מהחינוך הממלכתי בישראל, אך מצד שני הוא מחזיק באוטונומיה המעוגנת בחוק בכל הקשור לתכנים הדתיים. בכך מייצג החמ"ד את מורכבותה של הציונות הדתית כולה: בין דמוקרטיה והלכה, בין מסורת למודרנה, בין מחויבות למדינה לבין מחויבות להלכה וכו'.

הגננות בחמ"ד משתייכות במקביל לקהילות שונות, ומתפקדות בצומת של זהויות: הן נשים המשתייכות לחברה דתית-מסורתית, שבמרכז גברים, חלקן הגדול ממוצא וממסורת מזרחיים, אך חייהן מתנהלים בעולם מערבי מודרני ופתוח. הן פועלות כנשים וכאמהות, כמפרנסות וכעקרות בית, כמסורתיות וכפעילות בסביבה מודרנית, כמנהלות ומובילות צוות במקום עבודתן, וככפופות לסמכויות אחרות מחוצה לו. מרכיב מרכזי בזהותן של רוב הגננות הללו הוא, אם כן, היותן נשים בקהילות ישראליות אורתודוקסיות, המשייכות עצמן לחברה הציונית-דתית. יש לצפות אפוא, שזהותן תהיה מורכבת ותשקף את הדיסוננס המובנה באורח חייהן.

סיפורי התורה תופסים מקום מרכזי בגן הילדים הממ"ד בהיותם נקודת הפתיחה ללימוד התורה הפורמלי של הילדים. סיפורי האבות מכילים מורכבות הנגזרת מאופי הדמויות, והיא נוספת על המורכבות של הזהות הממ"ד.

המחקר ממוקם בצומת של שתי המורכבויות הללו, ושאלת המחקר היא: מה ניתן ללמוד על החברה הציונית-דתית מהאופן שבו גננות בחינוך ממ"ד מתמודדות עם סיפורי תורה מורכבים.

שיטת המחקר היא פנומנולוגית ומאגדת בתוכה שני ענפים של מחקר נרטיבי: הקשבה לסיפורי חיים של גננות והקשבה לסיפורי התורה שהן מספרות לילדים. המחקר כלל ראיונות עם שמונה גננות שהתפתחו מבחינה אישית ומקצועית בסביבות תרבותיות שונות ומנהלות גנים באזורים מגוונים, וכן תצפיות על סיפורי התורה שסיפרו הגננות לילדי הגן.

ממצאי המחקר חושפים פערים שהתגלו אצל הגננות בין הבנתן את מורכבותן של הדמויות המקראיות ובין ניסיונותיהן להסתיר מורכבות זו מהילדים ואף מעצמן. הגננות הביעו עמדה חיובית כלפי המגמה של התורה להציג את גיבוריה באור אנושי על חסרונותיהם וחולשותיהם, אך בספרן את הסיפורים לילדים, הן השקיעו מאמץ רב בהאדרת הדמויות ובעידון התנהגויותיהן המורכבות.

בהרצאה יוצגו וינתחו ההסברים השונים של הגננות לפערים הללו. הטענה שתובהר במסגרת הניתוח היא כי הקושי של הגננות להתמודד עם המורכבות של הדמויות המקראיות נובע מהשתייכותן לחברה הציונית-דתית ולחינוך הממ"ד. המחקר על הגננות המתמודדות עם ההתנהגות המורכבת של גיבורי התורה משקף למעשה סוגיות מרכזיות המעסיקות את החברה הציונית-דתית כולה.

מילות מפתח: סיפורי התורה, גננות, חינוך ממלכתי-דתי

Alon Huber, Gilat Cohen

אלון הובר, גילת כהן

הקשר בין סגנון ההתקשרות של המורים לבין דאגותיהם (concerns) בעת הטמעת הרפורמה "אופק חדש" בבית הספר

The link between teachers' attachment styles and concerns while adapting to the New Horizon school reform program

המחקר שיוצג בהרצאה זו בחן אילו דאגות העסיקו את המורים בשנה הראשונה ליישומה של הרפורמה "אופק חדש" בבית ספרם בזיקה לסגנון התקשרותם. כדי ללמוד באופן מעמיק על אודות ההיבטים שהעסיקו את המורים בעת יישום הרפורמה, נעשה במחקר שימוש במודל "שלבי הדאגה בזמן שינוי", אשר פותח על-ידי הול והורד. המודל הגדיר שבעה שלבים המציגים דאגות שונות המעסיקות מורים במהלך שינוי, המשתנות לאורך ציר הזמן באופן מתפתח. השלבים הראשונים מאופיינים בדאגות הנוגעות למורים עצמם, והשלבים הבאים מאופיינים בדאגות הנוגעות להשפעת השינוי על תלמידים, ובדאגות בנוגע לקשר עם עמיתים.

ההתקשרות הינה תכונה אישיותית המתעצבת כתוצאה מההתנסויות המצטברות מילדות והיא מבטאת את נטייתו של האדם להתקשר לאחרים כמקור לאישור ולחיזוק תחושת הביטחון. על-פי בולבי, שלושת סגנונות ההתקשרות המרכזיים הם: סגנון בטוח, סגנון חרד וסגנון נמנע. תאוריית ההתקשרות נבנתה כדי להסביר את תגובותיהם השונות של בני אדם למצבים של הפרדות ואובדן.

השערות המחקר היו כי ימצא קשר בין המאפיין האישיותי של סגנון התקשרותו של המורה לבין מיקוד דאגותיו בזמן שינוי באופנים הבאים: (1) ימצא קשר חיובי מובהק בין סגנון התקשרותו חרד לבין דאגות המאופיינות במרכיבים של התחשבות בצרכים של האחר ובהתייחסות לאחרים; (2) ימצא קשר חיובי מובהק בין סגנון התקשרותו נמנע לבין עניין בידע ועניין אישי, דאגות המאופיינות במיקוד בצורכי הפרט עצמו; ו- (3) לא ימצא קשר בין סגנון התקשרותו בטוח לבין עניין באחד או יותר מהשלבים של מודל דאגותיו של המורה בזמן שינוי. מדידת הדאגות התבססה על מודל "שלבי הדאגה בזמן שינוי" וסגנון ההתקשרות נמדד באמצעות שאלון לסיווג עצמי שפיתחו חזן ושייבר ושאלון הדירוג המצטבר של טולמץ.

במחקר השתתפו 124 מורים משישה בתי ספר יסודיים יהודיים בצפון הארץ שנכנסו בתשע"א ליישום הרפורמה "אופק חדש". המחקר התבסס על המתודה הכמותית בסקר מתאמי. במחקר נבדקו הקשרים בין המשתנים על סמך נתונים שנאספו באמצעות שאלונים.

מממצאי המחקר עולה כי הדאגות שהעסיקו את המורים במידה הרבה ביותר היו: עניין אישי ועניין בשיתוף פעולה. מרבית המורים שהם בעלי סגנון התקשורת נמנעו היו מודאגים בעיקר מהיבטים הנוגעים לצורכיהם האישיים, המהווים את השלבים הראשונים ברצף הדאגות. לעומתם, מרבית המורים שהם בעלי סגנון התקשורת חרד היו מודאגים בעיקר מהשפעות השינוי על התלמידים ועל הצוות. בקרב מורים שהם בעלי סגנון התקשורת בטוח לא נמצאו דאגות הקשורות באופן דומיננטי לשלב מסוים.

הבנת הדאגות המעסיקות את המורים תאפשר למנהלים להתייחס בהתאם ולרתום את המורים ליישום השינוי הכרוך ביישומה של הרפורמה "אופק חדש". כמו כן חשוב שמנהלים יהיו מודעים להשפעתם של היבטים אישיותיים בכלל, ושל סגנון ההתקשורת בפרט, על דאגותיהם של המורים ועל התמודדותם במהלך יישום של שינוי. בסיכום המחקר מוצגות המלצות יישומיות לגבי דרכי פעולה המתאימות למנהלים בהתייחס למורים העוסקים בדאגות שונות, ובהתאמה לסגנונות ההתקשורת של המורים.

מילות מפתח: דאגות, סגנון התקשורת, שינוי, "אופק חדש"

מיכל דולב-כהן, נעם לפידות-לפולר

Michal Dolev-Cohen, Noam Lapidot-Lefler

בריונות ברשת ובריונות בכיתה בקרב מתבגרים בישראל

Cyberbullying and school bullying among Israeli teens

הזירה החברתית של הצעירים כיום מורכבת מהסביבה הפיזית כמו גם מהמרחב המקוון. המתבגר הטיפוסי מקפיד לבלות זמן רב עם קבוצת השווים פא"פ (פנים-אל-פנים), אך אינו מוותר גם על המפגש החברתי ברשת ובאפליקציות השונות בסלולרי. כיוון שכך, ניתן לזהות ביטויים של תופעות חברתיות שונות, הן חיוביות והן שליליות, גם במרחב החברתי המקוון.

אחד ממקומות המפגש החברתי הפופולריים בקרב בני הנוער בישראל הוא הפייסבוק. רשת חברתית זו מאפשרת למתבגר מפגשים חברתיים קבוצתיים או פרטיים, ובתוך כך מזומן לו מגוון עצום של התנסויות חברתיות. עם זאת, כמרחב חברתי ניתן למצוא בפייסבוק גם התנהגויות של בריונות והצקה. כסביבה הנתפסת כנשלטת על-ידי צעירים, ישנה חשיבות רבה להבנת המרחב בו הם מבליים ולתוכו הם גדלים ולהשוואה למרחב הפיזי הנתפס בעיני המבוגרים כבטוח יותר.

בהרצאה יוצג מחקר אשר בחן מספר היבטים של תופעת הבריונות המקוונת בהשוואה לבריונות פא"פ בקרב מתבגרים. על מנת להשוות בין שתי התופעות, 465 תלמידי חטיבות ביניים וחטיבות עליונות (136 בנים ו-329 בנות) מכל רחבי הארץ, מילאו שני שאלונים מקוונים העוסקים בהיבטים של קורבנות, בריונות וצופים מן הצד: (1) שאלון לדיווח עצמי המתייחס לתופעת הבריונות פא"פ; ו- (2) שאלון לדיווח עצמי המתייחס לתופעת הבריונות במרחב הווירטואלי. שני השאלונים הם בעלי מהימנות ותוקף ובכל אחד מהם נעשה שימוש במחקרים שונים בעולם.

ממצאי המחקר הנוכחי מציגים תמונת מצב של הצקה מקוונת בקרב בני נוער בישראל כפי שזו באה לידי ביטוי בשאלון לדיווח עצמי של מתבגרים. מהמחקר עולה כי על אף התדמית השלילית שהתקשורת מייצרת ליישומי אינטרנט שונים, כדוגמת הרשת החברתית פייסבוק, שכיחות ההצקה המקוונת המדווחת על-ידי מתבגרים, נמוכה מהמקבילה לה – בריונות פא"פ. עוד נמצא שכשמדובר בהצקה, נראה כי זהותו של הבריון, לרוב מוכרת לקורבן, כמו גם לצופים מן הצד. לממצאים אלו השלכות חשובות בכל הנוגע לתפיסת המרחב החברתי של הצעירים. על ההורים ומערכת החינוך להשכיל להבין שהמרחב החברתי הפיזי

והמרחב החברתי המקוון, חד הם, ומכיוון שכך, ההפרדה הדיכוטומית בין שני העולמות מייצרת סולמות ערכיים שונים עבור כל מרחב ואינה מאפשרת הדרכה נכונה לשימוש ברשת.

מילות מפתח: בריונות מקוונת, בריונות פא"פ, מתבגרים, קורבנות, צופים מן הצד, פייסבוק